

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПРАВА І ДЕРЖАВИ

УДК 340.34.01

В. П. Плавич, д.філос.н., к.ю.н., професор, академік,
Заслужений діяч науки і техніки України, завідуючий кафедрою
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
Кафедра загальноправових дисциплін та міжнародного права
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ВЗАЄМОДІЇ ПРАВА З ЕКОНОМІКОЮ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Статтю присвячено розкриттю змісту зв'язку економіки і права, напрямів впливу права на економічні процеси в умовах глобалізації. Висвітлюються перспективи розвитку економічного законодавства, вносяться пропозиції щодо їх вдосконалення.

Ключові слова: соціальні відносини, глобалізаційні процеси, універсалізація права, правова інтеграція, реформування права, ринкові перетворення.

Постановка проблеми. Розширення й активізація глобалізаційних процесів після розпаду біполярного світу супроводжуються появою нової системи взаємозв'язків між суверенними державами, транснаціональними корпораціями та індивідами. В умовах зростання взаємозалежності й одночасного посилення нерівномірності розвитку різних країн, загострення старих і поява нових глобальних проблем – взаємозв'язок права і економіки набуває нових вимірів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-теоретичною основою даного дослідження стали праці міжнародних вчених, які досліджували питання правового регулювання економічних відносин, перспективи розвитку економічного законодавства, а також їх теоретико-правові аспекти у правовій науці. Зокрема, варто виділити роботи наступних вчених: С. Алексеєва, А. Барабаша, Є. Алісова, В. Вітрушко, А. Вітренко, А. Зайця, О. Задорожного, А. Козловського, М. Козюбри, В. Копейчікова, Н. Кузнєцова, В. Лаптева, В. Луць, В. Селіванова, Ю. Тихомирова. Сьогодні окремі аспекти права і економіки досліджують вітчизняні вчені: О. М. Бандурка, О. Г. Мурашин, Н. М. Оніщенко, Н. М. Пархоменко, М. Б. Цвік, Ю. С. Шемшученко.

Мета статті – з'ясування особливостей правового регулювання економічних відносин, що формуються під впливом ринкових перетворень, вироблення науково обґрунтованих висновків щодо їх удосконалення. А також напрямки та перспективи удосконалення економічного законодавства.

Виклад основного матеріалу. Сучасне право і всі соціальні явища та процеси, які визначають його розвиток і функціонування, перебувають під визначальним впливом глобалізації. Основна роль сучасної держави полягає у виборі стратегії розвитку суспільства та формування нової парадигми його функціонування, які здатні забезпечити: участь суспільства і глобалізації; послідовність та ефективність глобалізаційних процесів для суспільства.

Родовою ознакою усіх теоретичних підходів до пояснення глобалізації є ідея посилення взаємозалежності людства на всіх рівнях (місцевому, регіональному, національному) й у всіх вимірах (економічному, політичному, правовому, культурному). Глобалізацію слід тлумачити як об'єктивне явище сучасності, в основі якого лежать процеси формування принципово нових відносин між країнами і народами на основі взаємозв'язку та взаємозалежності між ними у всіх сферах життєдіяльності. У найбільш загальному значенні глобалізація означає формування певного загального світового простору, пронизаного єдиними принципами економічного та гуманітарного співіснування націй.

Основна роль сучасної держави полягає у виборі стратегії розвитку суспільства та формування нової парадигми його функціонування, які здатні забезпечити: а) участь суспільства і глобалізації; б) послідовність та ефективність глобалізаційних процесів для суспільства.

Процеси глобалізації зумовлюють необхідність формування достатнього правового підґрунтя для забезпечення гармонійного співіснування націй і вирішення загальнолюдських проблем. Право виступає найважливішим елементом глобалізації, її необхідним нормативним фундаментом. Також сутнісні характеристики глобалізації, її проблеми і перспективи зумовлюють особливості розвитку права, його значення.

Глобалізація породжує універсалізацію права, що відбувається у формі правової інтернаціоналізації та правової конвергенції. Універсалізація права – це процес вироблення певних мінімальних правових стандартів, які мають загальноцивілізаційне значення і поширення. Мінімально необхідні правові стандарти формуються у межах універсального дискурсу, фундаментом якого є права і свободи людини. Універсалізація права охоплює юридичну науку, юридичну освіту, юридичну практику, систему норм і принципів права.

З інституціональної точки зору, універсалізація права відбувається не шляхом створення необхідних умов для діалогу культур з метою досягнення загальноприйнятого світового балансу. В такому сенсі необхідною передумовою універсалізації права є формування багатопольярного світу шляхом регіоналізації і утвердження ефективних національних правопорядків, заснованих на мінімально необхідних правових стандартах. Важливим інструментом універсалізації права є правова інтеграція [1].

Відомо, що право є одним із найбільш важливих і дієвих важелів регулювання суспільних відносин. Однак слід враховувати, що право як елемент надбудови не є ізольованим соціальним явищем, а перебуває весь час у русі та є невід'ємною складовою суспільних процесів. У зв'язку з цим варто зауважити, що право тісно пов'язане зі станом суспільного розвитку і у зв'язку зі змінами, які відбуваються в суспільстві, потребує відповідного реформування.

Досвід упровадження в Україні ринкових реформ переконливо свідчить про неможливість здійснення кардинального реформування економіки без істотних змін в інших сферах суспільного життя. І у першу чергу це стосується змін у правовій сфері. Йдеться про створення такого правового механізму, який зміг би адекватно відображати ринкові перетворення у суспільних відносинах, а також забезпечувати їх демократичну спрямованість та законність, гарантувати права та свободи людини, вільний і всебічний розвиток її особистості.

У той же час реформування права і формування національної правової системи для забезпечення ринкових перетворень матиме позитивні наслідки за умови, коли ці процеси спиратимуться на економічні відносини, що склались у суспільстві.

Суспільні відносини, основу яких становлять відносини виробництва та споживання, тобто мають економічний характер, є головним джерелом права як соціального регулятора.

Для того, щоб охопити всі властивості права, слід виробити визначення права, які охоплюють його статичну нормативну сутність і динамічну природу. В динамічному аспекті (право в дії) право можна визначити як систему базових юридичних явищ, які забезпечують практичне здійснення ідеї права [2].

В умовах зростання взаємозалежності й одночасного посилення нерівномірності розвитку різних країн, загострення старих і поява нових глобальних проблем – взаємозв'язок права і економіки набуває нових вимірів.

Право належить до числа важливих та складних суспільних явищ. Право слід розглядати, як специфічний механізм вияву логічної структури соціальних взаємодій, в результаті дії якого визначаються юридичні формули як основа для розробки відповідних нормативних приписів. Відомо, що право є одним з найбільш важливих і дієвих існуючих важелів регулювання суспільних відносин, останнє як соціальне явище, безперечно, зумовлене специфікою функціонування і розвитку самого соціуму. Варто зауважити, що право тісно пов'язане з станом суспільного розвитку і в силу змін, які відбуваються в суспільстві,

потребує відповідного реформування. Будучи відбитком соціально-економічної політики держави, яка спрямована у майбутнє, право здатне сприяти формуванню нових суспільних відносин, які ще перебувають у зародковому стані. Суспільні відносини, основу яких складають відносини виробництва та споживання, тобто мають економічний характер є головним джерелом права, як соціального регулятора. Слід відзначити, що право є явищем, що динамічно розвивається під впливом інших соціальних, політичних, ідеологічних та інших чинників та відповідно до стану соціально-економічних, та інших відносин, потреб суспільного розвитку [3, с. 22-23]. Взаємодія цих та інших чинників створює основу формування права. Право їх не лише уособлює, а й відображає. До таких чинників належить і економіка.

Економіка впливає на право безпосередньо або опосередковано серед державу, правосвідомість, політику та інші чинники. Якщо вести мову про безпосередній вплив, то як приклад можна навести закріплене в правових нормах право держави на розпорядження майном казенних підприємств. Ці підприємства є об'єктом права державної власності, а тому уповноваженні державою органи здійснюють управління ним та інші дії щодо нього. Отже, вони в праві визначати його (правову) долю.

Варто зазначити, що економіка впливає на право через виробничі відносини як один з невід'ємних елементів структури економіки, який створює необхідну основу формування права. Важливий вплив на право справляють економічні закони. І залежно від того, якою мірою право їх враховує, можна твердити, чи право стимулюватиме, чи гальмуватиме розвиток економіки [4, с. 121].

Таким чином, економіка впливає на право, по-перше: 1) безпосередньо (виявляється у праві держави розпоряджатися засобами виробництва, які перебувають у її власності); 2) опосередковано – через державу, політику, правосвідомість та ін. (виявляється у визначенні державою розміру податків, мінімуму заробітної плати, строку відпустки, встановленні правил екологічної і технічної безпеки та ін.). Найтипівішим є опосередкований вплив економіки на право.

Водночас право впливає на економіку та економічні процеси. В юридичній літературі акцентується увага на трьох основних напрямках впливу права на економіку: по-перше, право закріплює економічні відносини, що складаються у державі, гарантує їхню стабільність; по-друге, право стимулює формування нових економічних відносин; по-третє, право підтримує і охороняє економічні відносини.

Зазначені вище напрями впливу права на економічні відносини обумовлюють визначення місця і ролі права в забезпеченні ринкових перетворень в економічній сфері. Розкриваючи зміст першого напрямку, слід виходити з того, що необхідність отримання правового закріплення об'єктивно породжується економічними потребами суспільства. Право закріплює реально існуючі економічні відносини, забезпечуючи їхню стабільність. Відповідність права реально існуючим економічним відносинам дає змогу зробити висновок щодо його ефективності: право ефективне тоді, коли відповідає сутності та змісту процесів, що відбуваються в економіці. Коли ж право виходить за ці межі, воно є не ефективним. Так, якщо український законодавець закріпить у чинному законодавстві такі соціально-економічні гарантії (наприклад, щодо мінімальної заробітної плати, допомоги по безробіттю), які існують в Німеччині, то вони не знайдуть практичної реалізації, оскільки не мають відповідного економічного підґрунтя. І навпаки, якщо зазначені соціально-економічні гарантії матимуть реальну економічну основу, то вони знайдуть практичну реалізацію [5, с. 15].

Водночас реформування права і формування національної правової системи для забезпечення ринкових перетворень матиме позитивні наслідки за умови, що процеси будуть спиратися на економічні відносини, які склалися у суспільстві. Суспільні відносини, основу яких становлять відносини виробництва та споживання (тобто вони мають економічний характер), є головним джерелом права як соціального регулятора.

Отже, право існує в оточенні різних соціальних явищ, які впливають на нього, відповідно формуються під його впливом. Право закріплює реально існуючі економічні відно-

сини, забезпечуючи їхню стабільність. Відповідність права реально існуючим економічним відносинам дає змогу зробити висновок щодо його ефективності: право ефективне тоді, коли відповідає сутності та змісту процесів, і відбуваються в економіці. Коли ж право виходить за ці межі, воно є неефективним.

В умовах ринкових перетворень в економічній сфері особливого значення набуває роль права як стимулятора у формуванні ринкових економічних відносин. Право має не просто насаджувати ринкові відносини, а стимулювати їх формування та розвиток. На сучасному етапі варто акцентувати увагу на тому, що право має скасувати всі перепони на шляху України до ринку, створити економічні стимули, закріпити економічне підґрунтя ринкової динаміки, визначити коло ринкових відносин тощо. Так, право має стимулювати через відповідні механізми утвердження рівних умов для розвитку всіх форм власності, захист господарюючих суб'єктів в недобросовісної конкуренції тощо.

Безпосередній зв'язок права і економіки реалізується також через функції права, які обумовлюють службове призначення права в суспільстві. Серед функцій права важливе місце посідає так звана компенсаційна функція через яку можна прослідкувати взаємодію економіки та права.

Крім того, право виконує і власне економічну функцію. Так, норми права, регулюючи трудову діяльність громадян, активно впливають на виробництво і тим самим виконують економічну функцію.

Економічна функція характерна, зокрема, трудовому праву. Ця функція трудового права проявляється в тому, що його норми впливають на економічні відносини, встановлюючи міру праці та міру споживання, проводячи диференціацію праці залежно від складності, стимулюючи економічними засобами найманих працівників.

Тому можна зробити висновок, що право впливає на економіку, по-перше, як чинник упорядкування економічних відносин та економічних процесів; по-друге, як інструмент здійснення економічної політики, як зі сторони держави, так і зі сторони господарюючих суб'єктів.

Теоретичні дослідження складних і суперечливих процесів, що відбуваються в економіці України, вказують на необхідність розробки прийняття нормативно-правової бази економічних реформ, які б були зорієнтовані на становлення, формування сучасної ринкової соціально орієнтованої економіки, і, в першу чергу, визначення правового становища її суб'єктів, створення дієвих механізмів реалізації захисту їх прав.

Висновки. Таким чином, можна зробити наступні висновки. Економіка впливає на право через виробничі відносини, як один з невід'ємних елементів її структури, які створюють необхідну основу формування права.

Право взаємодіє з економікою через визначення правового статусу підприємств та інших господарюючих суб'єктів, які виступають рушійною силою економічних перетворень в економічній сфері. В той же час, господарюючі суб'єкти, використовуючи нові засади впливають на право через механізм договірного регулювання. Право через правове забезпечення економіки сприяє формуванню нових економічних відносин. Право, виконуючи у суспільстві економічну функцію впливає на формування ринкової економіки через захист прав і законних інтересів найманих працівників [6, с. 6-7].

Право впливає на економіку, зокрема як чинник упорядкування економічних відносин та економічних процесів; як інструмент здійснення економічної політики, як з боку держави, так і з боку господарюючих суб'єктів.

Право закріплює економічні відносини, що складаються в державі, гарантує їх діяльність; право стимулює формування нових економічних відносин; право підтримує і охороняє економічні відносини.

Отже, можна зробити висновок, що право є одним з найбільш важливих чинників в створенні основ для формування в Україні сучасної ринкової економіки. В цьому варто також підкреслити, що право і економіка, як соціальні явища, перебувають в постійному взаємозв'язку, взаємодії та взаємозалежності один від одного.

Сьогодні, в силу ускладнення економічних, культурних та інших соціальних зв'язків, тенденції збільшення соціальної свободи сформувався плюралізм суб'єктів, які формують право на позадержавному рівні. Як наслідок, формується досить складна система правового регулювання суспільних відносин на національному, міжнародному та наднаціональному рівнях [7].

В умовах глобалізації цінність права набуває нових змістовних характеристик. Викликана ринковими силами, власне, глобалізація не забезпечує ні справедливості, ні соціального прогресу. Роль права зростає передусім у вказаному аспекті. Глобалізація може сприяти прогресивному розвитку людства, збереженню ним власних гуманітарних здобутків лише за умови, що вона надалі розвиватиметься на міцній правовій основі.

Універсалізація права як за формою, так і змістом проявляється у процесах правової інтернаціоналізації та конвергенції. Інтернаціоналізація означає насамперед зближення політичних і правових систем держав, поглиблення їх взаємодії, взаємного впливу, що отримало в науці назву правової конвергенції. Для останньої характерне таке зближення правових систем, в результаті якого формується толерантність і взаємне уподібнення правових систем, інтеграція переваг правових систем різного типу. Право повинно бути інструментом, що зможе одночасно забезпечити як збереження особливостей кожного окремого народу та держави, так і формування глобального світу, частиною якого виступають окремі держави.

Право впливає на економіку такими основними способами:

1) право закріплює сформовані економічні відносини, гарантує їх стабільність, зумовлену матеріальними умовами життя, фіксує їх (наприклад, визначення учасників ринкових відносин за допомогою реєстраційної діяльності компетентних органів держави) (право як закріплювач);

2) право стимулює виникнення і розвиток нових економічних відносин, якщо для цього є відповідні умови, здатне зняти перешкоди на шляху до ринку, створити додаткові економічні стимули та ін. (наприклад, в Україні право стимулювало забезпечення економічної свободи, розвиток права приватної власності, затвердження рівноправності форм власності, захист бізнесу від надмірного регулюючого впливу держави, запобігання забрудненню довкілля та ін.) (право як стимулятор);

3) право підтримує, охороняє і захищає існуючі економічні відносини, особливо такі, що знову виникли (забороняє законом порочні методи ведення господарства та комерції; застосовує санкції при зловживанні рекламою, товарними знаками; відновлює порушене становище; відшкодовує шкоду; встановлює юридичну відповідальність (антимонопольне законодавство) (право як охоронець і захисник).

Визначається право економікою, тому впливає на економіку або сприяє розвитку економіки, прискорює її, або гальмує поступальний рух уперед. Гальмування відбувається в тому разі, коли економічні вимоги у праві відображаються в перекрученому вигляді [8].

Теоретичні дослідження складних і суперечливих процесів, що відбуваються в економіці України, вказують на необхідність розробки прийняття нормативно-правової бази економічних реформ, які були би зорієнтовані на становлення, формування сучасної ринкової соціально орієнтованої економіки, і, насамперед, визначення правового становища її суб'єктів, створення дієвих механізмів реалізації та захисту їхніх прав.

Економіка впливає на право через виробничі відносини як один з невід'ємних елементів її структури, які створюють необхідну умову й основу формування права.

Право взаємодіє з економікою через визначення правового статусу підприємств та інших господарюючих суб'єктів, які виступають рушійною силою економічних перетворень в економічній сфері. Водночас, господарюючі суб'єкти, використовуючи ринкові засади, впливають на право через механізм договірної регуляції.

Право через правове забезпечення економіки сприяє формуванню нових економічних відносин.

Право, виконуючи у суспільстві економічну функцію, впливає на формування ринкової економіки через захист прав і законних інтересів найманих працівників.

Право впливає на економіку, зокрема, як чинник упорядкування економічних відносин та економічних процесів; як інструмент здійснення економічної політики, як з боку держави, так і з боку господарюючих суб'єктів; право закріплює економічні відносини, що складаються в державі, гарантує їхню стабільність; право стимулює формування нових економічних відносин; право підтримує і охороняє економічні відносини.

Конституція України як головне джерело права України містить основні принципи формування економічного ладу України.

Основний Закон України визначив головним пріоритетом економічного розвитку України побудову соціально-орієнтованої ринкової економіки. Тобто такого економічного устрою, який базується на визнанні верховенства прав і свобод людини та забезпеченні економічного добробуту українського народу.

Отже, можна зробити висновок, що право є одним з найважливіших чинників у створенні основ для формування в Україні сучасної ринкової економіки. При цьому варто також підкреслити, що право і економіка, як соціальні явища перебувають у постійному взаємозв'язку, взаємодії та взаємозалежності один від одного.

Посол Євросоюзу Ян Томбінський виділив пріоритетні напрямки, в яких повинні проходити зміни в державі, і серед них – активізація економіки зі збільшенням ваги малого і середнього бізнесу, удосконалення законодавства, боротьба з системною корупцією. До цього пріоритету він відносить також дерегуляцію та боротьбу з монополіями, ефективне використання ЗВТ з ЄС [9].

Список літератури

1. Чубко Т. Д. Право в умовах глобалізації (основні тенденції розвитку) : автореф. дис. канд. юрид. наук. – Київ, 2013. – С. 11.
2. Плавич В. П. Проблеми сучасного праворозуміння : Навч. посібн. / В. П. Плавич. – Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2014 – С. 45.
3. Плавич В. П. Проблеми сучасного праворозуміння: Теоретико-методологічний та філософсько-правовий аналіз: [монографія] / Володимир Плавич. – Одеса: Астропринт, 2011. – 232 с.
4. Плавич В. П. Проблеми взаємозв'язку взаємодії та взаємозалежності права і економіки (теоретико-правовий аналіз) // Міжнародний науково-практичний конгрес «Об'єднання економістів і правознавців – ключ к новому етапу розвитку» / г. Берн, Швейцарія, 29 листопада 2013 г. – Т. 2. – С. 121.
5. Плавич В. П. Правове регулювання трансформаційної економіки України і розвитку національного законодавства. – К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України 2002. – 144 с.
6. Плавич В. П. Право та економіка: теоретико-правові роздуми // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 56. – К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2012. – С. 3-8.
7. Плавич В. П. Актуальные проблемы воздействия процессов конвергенции на международное, наднациональное и национальное право // Міжнародне, наднаціональне та національне право: проблеми конвергенції. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 13 грудня 2013 р. /за ред. д.ю.н., проф. Т.С. Ківалової: Міжнародний гуманітарний університет. – Одеса. Видавничий дім «Гельветика», 2013. – С. 50-52.
8. Плавич В. П. Проблеми воздействия процессов конвергенции на современное право и государство // Вісник Одеського національного університету. Серія. Правознавство том 19. –Випуск 1 (22) 2014. – С. 7-20.
9. Посол ЕС назвал пять ключевых реформ, которые должна осуществить Украина // Журнал-газета «Публика» № 35 (920), 30 августа – 5 сентября 2016 г. – Л. 3.

Стаття надійшла 14.09.2016 р.

В. П. Плавич, д. филос. н., к.ю.н., профессор, академик,
Заслуженный деятель науки и техники Украины, заведующий кафедрой
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
Кафедра общеправовых дисциплин и международного права
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ИССЛЕДОВАНИЕ ПРОЦЕССА ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ПРАВА С ЭКОНОМИКОЙ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Резюме

Статья посвящена раскрытию содержания связи экономики и права, направления воздействия права на экономические процессы в условиях глобализации. Освещаются перспективы развития экономического законодательства, вносятся предложения по их совершенствованию.

Ключевые слова: социальные отношения, глобализационные процессы, универсализация права, правовая интеграция, реформирование права, рыночные преобразования.

V. P. Plavich, Doctor of Philosophy Sciences, Candidate of Juridical Sciences, Professor,
Head of Department, Member of the Academy,
Honored Scientist of Ukraine
Odessa I. I. Mechnikov National University
the Department of General Law Disciplines and International Law
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

STUDY OF THE INTERACTION OF LAW WITH THE ECONOMY IN A GLOBALIZED

Summary

The article is devoted to disclosing the content of communications Economics and Law, the right to influence the direction of economic processes in the context of globalization. Highlights the prospects of economic legislation and suggests methods of improvement.

Key words: social relations of law, globalization processes, law universalization, legal integration, reform of the law, market-style reforms.